

IVAN ŠIBER

NEKE ZNAČAJKE DOSADAŠNJIH IZBORA I DELEGATSKI SISTEM

U izgradnju poratnih socijalističkih odnosa ušli smo sa znatnim opterećenjima građanskog društva, kako u pojedinim organizacijskim shemama tako i u određenim shvaćanjima. Čini nam se da je predstavnički sistem i odgovarajući izborni sistem upravo takav primjer gdje je nužno potrebno određeno iskustvo kako bi se zahtjevi jednog samoupravnog društva oblikovali na primjerenim rješenjima. Cijela naša poratna izborna praksa pokazuje upravo to traženje odgovarajućih principijelnih rješenja i, naravno, određenih organizacijskih oblika. Potrebno je svakako naglasiti da se tu nije radilo samo o lutanjima i nesnalaženjima, nego prije svega o usklađivanju dostignutih društveno-ekonomskih odnosa i predstavničkog i izbornog sistema.

Koliko god problem nalaženja odgovarajućih rješenja bio važan, čini nam se da su shvaćanja o izbornim procesima još važnija, iz jednostavnog razloga što ona neposredno omogućuju, odnosno onemogućuju ostvarivanje zacrtanih rješenja. Najdemokratskiji oblici neće biti demokratski ako ih ljudi takvima ne doživljavaju i ako se ne ponašaju na određeni način. Doživljaj izbora uvijek na stanovit način prethodi izbornoj praksi, što znači da se nova rješenja u najširem izbornom tijelu vrlo često doživljavaju i vrednuju kroz ranija iskustva. Za ove društvene odnose potrebno je određeno vrijeme socijalizacije, što svakako ne isključuje i činjenicu da se socijalizacija najbrže i najdjelotvornije vrši upravo kroz te nove društvene odnose. Ipak, tu je potrebno imati u vidu da je u proteklom, ne previše dugom, razdoblju postojalo nekoliko donekle različitih pristupa izborima, što je svakako dovelo i do njihova različitog vrednovanja, u smislu drukčijih ciljeva, i svakako, različite motivacijske osnove. Ako bismo željeli posve ukratko odrediti značajke poratnih izbora, onda bismo mogli reći da su oni u prvo vrijeme imali karakter plebiscita, izražavanja slaganja s usvojenim pravcem društvenog razvoja; nakon toga, s donošenjem novog izbornog zakona 1953. težište je dano na kandidacijski postupak i izbor između kandidata za koje se smatra da će na najbolji način djelovati u skladu s usvojenim ciljevima društva, da bi danas s delegatskim sistemom težište bilo na neposrednom ostvarivanju interesa biračkog tijela u kontinuiranom procesu interakcije: biračko tijelo — delegacije — predstavnik — predstavničko tijelo. Upravo u ovom kontinuiranom procesu ostvarivanja svojih interesa vidimo i glavnu razliku između izbornog sistema u tzv. »klasičnim parlamentarnim demokracijama« i našem samoupravnom društvu. U klasičnim sistemima poje-

dinac bira između kandidata koji predstavljaju političke partije (a postoje i slučajevi kada se bira samo partija) i na taj način daje povjerenje određenim snagama u društvu. Posebno bismo željeli istaknuti ovdje izrazit motivacijski značaj izbornog čina u takvim društvima. Pobjeda određene političke partije znači ujedno i znatne društvene promjene (naravno u okviru osnovnih odnosa postojećih društvenih snaga) ili zadržavanje postojeće situacije. Nakon određenog broja godina vrednuje se izborna odluka, odnosno politička partija i njezini izabrani predstavnici mogu validirati svoje ponašanje na osnovi rezultata novih izbora. Isto tako, biračko tijelo vrednuje svoj izbor na osnovi iskustava iz proteklog razdoblja.

Kod nas je motivacijska struktura izbornog ponašanja nužno drukčija. Sami rezultati izbora nemaju takve dalekosežne posljedice, što nužno dovodi i do manje motivacije. Ali zato, dok se izborni postupak u klasičnim demokracijama iscrpljuje u času izbora, što znači jedan odlučujući politički čin u jednom trenutku, kod nas se radi o tome da su sami izbori samo jedna od faza kontinuiranog procesa ostvarivanja interesa kroz predstavničke organe. Slobodno bismo mogli reći da su izbori možda čak i najmanje važna faza toga kontinuiranog, neprekidnog procesa interakcija između biračkog tijela i odgovarajućih nosilaca procesa odlučivanja. Upravo zato davanje težišta samo na moment izbora pogrešno je i može dovesti do iskrivljenih shvaćanja o izbornim postupcima i njihovu značaju, čega ponekad i ima. Uostalom, da to učinimo preglednijim, izborne ćemo postupke podijeliti u tri osnovne faze, upozoriti na nosioce pojedinih faza i procesa i na odgovarajuće probleme koji zahtijevaju daljnju analizu:

1. predizborna aktivnost — predlaganje kandidata;
2. izborna aktivnost — izbor delegacija i predstavnika;
3. postizborna aktivnost — rad izabраниh i kontrola njihova rada.

Predizborna aktivnost

U ovoj fazi suočeni smo s velikim brojem problema, od stvaranja određene raspoloživosti u javnosti, objašnjavanja svrhe izbora, preko organiziranih postupaka informiranja, do pretkandidacijskih i kandidacijskih zborova. Možemo reći, da je to faza u kojoj se daje vrijednosna orijentacija izbornog postupka s jedne, i angažira najšire izborno tijelo s druge strane.

Pogledajmo prvo taj vrijednosni aspekt. On se svakako osniva na određenoj komponenti, što znači niz informacija o ciljevima izbora, njihovu značaju, kao i upućivanje na povezanost izbornog postupka i interesa birača. Kao što smo već rekli, izbori neposredno nakon rata imali su karakter plebicista. To je značilo povjerenje u rezultate narodnooslobodilačkog rata, podrška novim društvenim odnosima, a poslije povjerenje u politiku suprotstavljanja pritiscima koji su se vršili na našu zemlju. To je vrijeme kada se poseban značaj pridaje broju izaslih na izbore, vrijeme takmičenja koja će izborna jedinica prva završiti izbore i slično. Izbori su praznik, a motivacijska osnova je uglavnom dvojaka: *interesna* motivacija koja ima oblik prihvaćanja društveno-političkog sistema i *konformna* motivacija, gdje birači izlaze na izbore pod određenim percipiranim pritiskom.

U slijedećem razdoblju kao da je prisutno dvojako vrednovanje izbora: s jedne strane još uvijek nije prevladan prijašnji period u kojem biračko tijelo nije imalo nikakav utjecaj na predlaganje kandidata, i to prvenstveno kod samog biračkog tijela koje vrednuje izborne procese na prijašnji način, a s druge strane, sam mehanizam kandidiranja nije u potpunosti primjeren intencijama postojećeg izbornog zakona, tako da i sa svoje strane daje potporu starom obliku vrednovanja. To je vrijeme kada se i kod nas uvodi pojam »građanske dužnosti«, koji u sebi uključuje vrstu motivacije koja nije primjerna samoupravnim htijenjima. Samoupravni procesi moraju nužno sadržavati interesnu motivaciju, što znači spoznaju da se kroz te procese može djelovati na ostvarivanje svojih interesa, zadovoljavanje svojih potreba i nalaženje zadovoljstva u samoj aktivnosti.

Uvođenjem delegatskog principa vrijednosno određene izbornog postupka uglavnom je dvojako: s jedne strane daje mu se onaj sadržaj koji je njegov najbitniji dio, što znači naglašavanje neposrednijeg ostvarivanja interesa biračkog tijela, a s druge strane, opet se težište daje na plebiscitarnom izjašnjavanju. Ovdje je potrebno posebno naglasiti neke momente. Delegatski sistem proizlazi iz postavaka novog Ustava, tako da su izborni procesi nužno imali i tu dimenziju izjašnjavanja o Ustavu. Isto tako, određene pretenzije na naš teritorij, koje su se očitovale upravo za vrijeme izbornih procesa, svakako su se reflektirale i na samo shvaćanje izbora, gdje se željelo pokazati jedinstvenost u suprotstavljanju svakom vanjskom agresoru. To su i razlozi zašto se u vrednovanju izbora i izborne aktivnosti ponovno težište daje na potstak izašlih, apelira se na biračko tijelo da izlaskom na izbore pokaže svoje podršku Ustavu i, svakako, Savezu komunista i njegovoj politici u rješavanju niza unutarnjih suprotnosti. Međutim, na stanovit način ova bez sumnje nužna i potrebna vrijednosna orijentacija izbornih procesa gurnula je u drugi plan sam *sadržaj* delegatskog sistema. Ovo naglašavamo ne zato da bismo doveli u pitanje rezultate proteklih izbora, nego zato da upozorimo na nužnost drukčijeg pristupa u narednim izborima. Vrijednosna orijentacija mora nužno ići u detaljno obrazlaganje vrijednosti novog načina za biračko tijelo, mora približiti mehanizme odlučivanja biračima, i učiniti sve da se interesna motivacija osniva na spoznaji važnosti izborne aktivnosti za zadovoljenje svojih potreba. Plebiscitarno je izjašnjavanje nužnost jednog momenta i svakako korisna provjera naše politike, dok bi delegatski sistem trebao biti svakodnevna praksa (usavršena kroz iskustva) za koju je potrebno pripremiti i orijentirati biračko tijelo.

U svakako prijeko potrebnim analizama izbornih procesa posebnu pozornost u predizbornoj aktivnosti trebalo bi posvetiti slijedećim problemima:

a) Radu predstavničkih tijela s obzirom na organizaciju izbora i usvajanja određenih propisa o izborima.

Unatoč tomu što je mandat ranijim predstavničkim tijelima produžen za godinu dana zbog rada na donošenju novog Ustava i razrade delegatskog sistema, činjenica je da smo se na posljednjim izborima našli u vremenskom tjesnacu, tako da period između objavljivanja izbornog zakona i pojedinih postupaka i samih izbora nije dopušteno temeljitije informiranje i snalaženje biračkog tijela.

Neki usputni podaci¹ pokazuju da dva mjeseca prije izbora veliki broj birača nije znao da su izbori odgođeni za godinu dana, a još veći broj nije znao razloge tomu odgađanju. Isto tako, informiranost o tome što je to delegatski sistem bila je vrlo mala, što sve pokazuje da je pripremljenost proteklih izbora, što se tiče orijentacije biračkog tijela, bila vrlo slaba. Naravno, ne mislimo pod time da je to krivica rada predstavničkih tijela, nego prije određena rezultanta prijašnjeg perioda kao i aktivnosti cijelog niza uključenih faktora.

b) Uloga društveno-političkih organizacija

Iako je sam izborni proces u nadležnosti Socijalističkog saveza, činjenica je da su u tu aktivnost uključene i ostale društveno-političke organizacije. Ove organizacije imaju uglavnom dvojaku ulogu. Prvo, da rade na aktiviranju biračkog tijela, na objašnjavanju zadataka izbornih procesa, da stvore određenu atmosferu, da daju određenu vrijednost izborima. Drugo, da rade na usklađivanju izborne aktivnosti, da usmjeravaju određena rješenja i da se zalažu za izbor najboljih kandidata. Ovi zadaci su dosta složeni, a ponekad i nedovoljno jasno definirani, tako da omogućuju i posredovanje koje nije nužno, a može dovoditi i do negativnih posljedica po angažiranje biračkog tijela. Neke analize izbornog ponašanja pokazale su da se društveno-političke organizacije ponekad postavljaju u dvije različite uloge: U jednom je istraživanju uočeno² da tzv. politički aktiv (rukovodilac mjesne zajednice, sekretar SK, omladina i sl.) posreduje između prijedloga pretkandidacijskih zborova i kandidacijskih zborova na taj način što preuzima na sebe usklađivanje iznesenih prijedloga, što svakako omogućuje i selekciju kandidata. Prijedlog političkog aktiva gotovo je uvijek i neizmijenjen zaključak kandidacijskog zbora. U jednom drugom istraživanju nađeno³ je da politički aktiv od početka daje svoj prijedlog, koji unatoč novim prijedlozima na pretkandidacijskim zborovima, bez ikakvih promjena izlazi na kandidacijske zborove i biva usvajan. Štoviše, i onaj kandidat (za Sabor) koji je bio prisutan na oba pretkandidacijska zbora na kojima je bio predložen od biračkog tijela (kandidati predloženi od političkog aktiva nisu bili prisutni) nije se našao na prijedlogu koji je iznesen na kandidacijske zborove. Nije potrebno posebno naglasiti kako takva vrsta posredovanja nanosi znatne štete kako neposredno izornoj aktivnosti tako i vrijednosnoj orijentaciji biračkog tijela.

Delegatski sistem pruža mogućnost da se društveno-političke organizacije pojave kao usmjerujuća snaga, ali u svojoj dosljednoj primjeni onemogućuje takvo nepoželjno posredovanje, kao što je to prije ponekad bio slučaj.

¹ U okviru seminara s jednom manjom grupom studenata II godine Fakulteta političkih nauka provedeno je istraživanje odnosa građana prema izbornim procesima. Kako je cilj istraživanja prvenstveno bio uvođenje studenata u jednu novu problematiku i metodološke pristupe, sami rezultati nemaju znanstvenu težinu, nego mogu poslužiti samo kao ilustracija.

² Kozomara, Olga: *Izbiri kao činilac i uslov dalje demokratizacije društveno-političkih odnosa* u: »Skupštinski izbori 1965.«, izd. Institut društvenih nauka, Beograd, 1966.

³ Siber, Ivan: *Psihologijska analiza izbornog ponašanja* — magistarski rad, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1970.

c) Uloga sredstava masovnih komunikacija

Njihova uloga sastoji se prvenstveno u vrijednosnom određenju izbora i odgovarajućem usmjerivanju javnosti. Ona svakako ne mogu sama stvoriti odgovarajuću samoupravnu predispoziciju kod biračkog tijela, ali mogu i moraju upozoriti na osnovne osobine izbora, pružiti odgovarajuće informacije i djelovati u pravcu samoupravnog angažiranja. Prisutnost problema izbora u sredstvima masovnih komunikacija jedino u periodu koji neposredno prethodi izborima, što je do sada najčešće bio slučaj, svakako je nedovoljna. Postoji nužnost permanentnog praćenja, jer to i jest permanentna aktivnost. Pozivanje na ispunjavanje »građanske dužnosti« ne može zadovoljiti samoupravne intencije izbornih procesa, davanje podrške određenim političkim rješenjima putem izbora može biti potrebno u određenim situacijama, ali stalan sadržaj nužno mora biti usmjeren na delegatski sistem kao samoupravni proces kojim se očituju interesi i zalaže za određena rješenja. Sredstva masovnog komuniciranja moraju pratiti izborne procese u njihovoj cjelovitoj aktivnosti, što znači i kontinuirano praćenje interakcija između biračkog tijela, delegacija i predstavnika.

d) Analiza zborova birača, predlaganje i usvajanje kandidata

O ovoj problematici već smo nešto rekli govoreći o ulozi društveno-političkih organizacija. Činjenica je da zborovi birača vrlo često ne ispunjavaju onu ulogu na koju imaju pravo i što im je dužnost. Razlozi tome su dosta složeni, a vjerojatno imaju dva osnovna ishodišta: jedno je relativno dugotrajan doživljaj drukčije strukture izbornih procesa u kojima se nije moglo neposredno djelovati, tako da perzistiranje doživljaja nemogućnosti djelovanja djeluje i na samu aktivnost; a drugo je način djelovanja društveno-političkih organizacija, koje nisu uvijek dovoljno stimulirale samostalnu funkciju zborova birača. Ta dva razloga međusobno su se i pojačavala, tako da je neaktivnost zborova birača djelovala na preuzimanje određenih funkcija sa strane društveno-političkih organizacija, što je opet povratno djelovalo na pojačavanje osjećaja da zborovi birača ne mogu djelovati. Vrlo mali broj prisutnih na sastancima, kao i sam sadržaj sastanaka, pokazatelj je te situacije.

Delegatski će sistem vjerojatno premostiti te teškoće, jer se sada delegacija javlja i kao nosilac usklađivanja interesa i kao drugostepeno izborno tijelo. Isto tako delegacija će, ako djeluje u skladu s intencijama izbornog sistema, biti onaj neposredni komunikacijski medij koji će povezivati sve nivoe odlučivanja i osnovno biračko tijelo.

Što se tiče predlaganja i usvajanja kandidata, delegacija bi trebala usko surađivati kako s društveno-političkim organizacijama tako i s ostalim delegacijama.

e) Nastupanje kandidata i kontakt s biračkim tijelom

U ovoj problematici neposredno se sukobljavaju zahtjevi samoupravnog društva, potreba za izborom kandidata i predstavnika koji znaju što hoće i žele to provesti, i na osnovi toga bivaju i izabrani, i određeni mentalitet, odnosno politička kultura našeg društva koja vuče određena opterećenja prošlosti, gdje se smatra nepoželjnim osobno isticanje i izražavanje želje za pri-

znanjem u obliku izabranog kandidata. Čini nam se, da se tu radi o problemu koji je isto tako prisutan i kod samog kandidata, kao i kod biračkog tijela. Vjerojatno delegatski sistem svojim rješenjima ne može djelovati na mijenjanje takvog ponašanja, već je zato potrebno mijenjati određene vrijednosne orijentacije, u čemu najviše mogu pomoći sredstva masovnih komunikacija i angažiranje društveno-političkih organizacija.

Izborna aktivnost

Ovaj dio izbornih procesa najviše je analiziran, kako u drugim sistemima tako i kod nas. Metodološki pristupi uglavnom su dvojaki, analiziraju se statistički podaci o izborima, ili se vrše ankete,⁴ a problemi su određeni onako kako se javljaju u pojedinim društvima. Dok je interes u »klasičnim sistemima parlamentarne demokracije« za tu fazu izbora razumljiv, jer tu se radi o neposrednoj odluci o institucionaliziranoj moći, kod nas je interes za tu fazu, po našem mišljenju, nerazmjern važnosti te faze u cjelokupnim izbornim aktivnostima u našem društvu. Problem »izborne statistike« relevantan je jedino onda kada izbori imaju plebiscitaran karakter, i kada podaci o 90% ili više, odnosno manje, izašlih na izbore imaju težinu političkog opredjeljenja. U situaciji gdje se bira delegacija, posredstvom delegacije predstavnici, sam postotak izašlih ima drugorazredno značenje. Tu je, čini nam se, daleko važnija analiza spoznaje značaja tog sistema i ostvarivanja interesa putem tako koncipiranih izbora. Motivacijska osnova mora biti u prvom planu svake analize, jer jedino izborna aktivnost koja se osniva na percepciji mogućnosti ostvarivanja interesa kroz tu aktivnost primjerena je intenciji samoupravne izborne aktivnosti. U ovoj fazi izbornog procesa upozorili bismo na tri grupe problema koji su do sada bili predmet istraživanja, a koji svakako to trebaju ostvariti i ubuduće:

a) Analiza opće izborne aktivnosti

To je ona vrsta analize koju smo već spominjali govoreći o plebiscitaranom karakteru izbora. Statistički podaci izbora promatraju se u kontekstu kako opće društvene situacije tako i specifičnih osobina pojedinih izbornih jedinica. To su podaci koji upućuju i na promjene izbornih postupaka, ali koliko god bili zahvalni za analizu zbog svoje dostupnosti i »težine«, kriju u sebi i znatne opasnosti u interpretaciji. Činjenica je da podaci pokazuju da je broj izašlih na izbore u periodu neposredno nakon rata bio vrlo velik, da bi postupno padao, a da je u zadnjim izborima ponovno naglo porastao. Da li je te podatke opravdano interpretirati u terminima unutarnjih društvenih procesa, odnosno nekim kriznim situacijama u određenim razdobljima, ili možda vrijednosnoj orijentaciji koja se je davala pojedinim izborima? Jednoznačnog odgovora nema, vjerojatno su djelatna oba faktora, s time da se nama čini da ipak prevagu ima ovaj drugi faktor. Tu svakako treba imati u vidu da su izbori u početku imali karakter plebiscita, i da im je sličan karakter davan i

⁴ O metodološkim pristupima izbornoj aktivnosti više u članku: Šiber, Ivan: *Empirijski pristupi izbornom ponašanju* — »Politička misao«, br. 2/1971.

prilikom posljednjih izbora. U takvoj izbornoj situaciji izlaza na izbore uvijek je znatno veći nego u situaciji gdje ne postoji plebiscitaran karakter.

b) Stvarna izborna aktivnost

Izlazak na izbore izborna je aktivnost sa svojim vrlo konkretnim posljedicama (izbor održenog predstavnika), ali ona vrlo često može biti potpuno slučajna po izboru i površna po angažmanu. Pod stvarnom izbornom aktivnošću podrazumijevamo onaj izbor kada se pojedinac odlučuje na osnovi poznavanja predloženih modaliteta.

Dosadašnji rezultati istraživanja, koji su imali za cilj provjeru poznavanja kandidata sa strane biračkog tijela, na stanovit su način poražavajući. U istraživanju provedenom u Zagrebu godine 1965.⁵ pokazalo se da 52% birača ne zna ime ni jednog kandidata neposredno po izlasku s biračkog mjesta! Sličan podatak dobio je i u istraživanju 1967.,⁶ s time da je u njemu poznavanje kandidata provjeravano u više navrata, od poznavanja dotadašnjih predstavnika (izabranih u ranijem mandatnom periodu), gdje je samo 25% birača moglo navesti ime barem jednog predstavnika (u Saveznoj skupštini, Saboru ili općini), do poznavanja predloženih kandidata u pojedinim fazama izbornog postupka. Informiranost se je, istina, povećavala, tako da je mjesec dana prije izbora iznosila 21%, uoči samih izbora 41%, a mjesec dana nakon izbora 55%, ali je to ipak nedovoljno da bismo mogli govoriti o mogućnosti biračkog tijela da izabere najbolje kandidate koji će raditi u skladu s njihovim interesima na ostvarivanju ciljeva našeg društva. Delegatski sistem na stanovit način omogućuje da se izbjegne taj problem. U prvom »krugu« izbora bira se delegacija iz redova najšireg biračkog tijela, što pretpostavlja izbor na osnovi stvarnog poznavanja. Delegacija kao nosilac interesa biračkog tijela sudjeluje u daljnjem postupku predlaganja i usklađivanja interesa. Budući da se tu sada radi o većoj aktivnosti manjeg broja ljudi, koji su već prethodno selekcionirani na osnovi mišljenja šireg biračkog tijela o njihovoj sposobnosti i moralno-političkoj podobnosti, logično je pretpostaviti da će njihova »stvarna izborna aktivnost«, odnosno izbor na osnovi poznavanja predloženih kandidata i njihovih osobina, biti primjerena intencijama izbornog postupka.

c) Psihološka izborna aktivnost

Ovaj termin možda nije najsretniji, ali ga možemo upotrijebiti u pomanjkanju boljega. Pod time se podrazumijevaju stavovi birača prema izbornoj aktivnosti, motivacijska osnova izbornog ponašanja, kao i mišljenja o pojedinim aspektima izbornih procesa. Ovaj aspekt promatranja vrlo je važan, jer pruža relevantne činjenice za neposrednu političku akciju. Dok su istraživanja izbornih procesa u zemljama višepartijskog sistema zainteresirana prvenstveno orijentacijom na jednu od alternativa i mogućnošću djelovanja na tu orijentaciju, naši naponi trebali bi biti usmjereni prvenstveno na istraživanje uvjeta u kojima pojedinac djeluje kao nosilac odlučivanja, na njegov

⁵ Zvonarević, Kljaić, Šiber: »Neki aspekti izbora za općinske skupštine u Zagrebu 1965.«, »Politička misao«, 1—2/1966.

⁶ Šiber, I.: *Psihološka analiza izbornog ponašanja*, cit. rad.

doživljaj te uloge i aktivnosti. Sistematskim analizama stvarne situacije i ponašanja, percepcija pojedinaca i motivacijske osnove ponašanja u izbornoj situaciji, mi dobivamo činjenični materijal koji nam može omogućiti da samoupravne procese u izbornoj situaciji u što većoj mjeri prilagodimo potrebama biračkog tijela. Teoretske osnove samoupravljanja nalaze svoj misao u mijenjanju i prilagođivanju konkretne situacije. Da bismo situaciju mogli mijenjati, moramo je prethodno svakako i poznavati.

Iz većeg broja istraživanja tog aspekta izborne aktivnosti navest ćemo rezultate dobivene istraživanjem izbora u Zagrebu godine 1967.⁷

Motivacijsku osnovu izbornog ponašanja, kao što smo već spomenuli, možemo podijeliti na »konformnu« i »interesnu« motivaciju. U okviru ovih dviju osnovnih grupa možemo razlikovati dvije podgrupe, i s obzirom na to razlikovanje prikazat ćemo dobivene rezultate: »konformni birači«

a) ispunjavanje »građanske dužnosti«	27%
b) percepcija pritiska da se izađe na izbore »interesni birači«	6%
a) izražavanje slaganja s društvenim sistemom	21%
b) biranje najboljih kandidata	46%

Vidimo da je prijašnjim izborima (konkretno 1967. jedna trećina biračkog tijela prilazila iz konformizma, bez vlastitog interesa. Isto tako vidljivo je da je još uvijek bilo prisutno plebiscitarno vrednovanje izborne aktivnosti. Međutim, ono što vjerojatno najviše iznenađuje u ovim podacima jest činjenica da i onih 46% birača koji izlaze na izbore u skladu s vrijednosnom orijentacijom izbora (izbor najboljih kandidata koji će djelovati u okviru programa našeg društva na ostvarivanju interesa biračkog tijela) zapravo te kandidate uopće ne poznaju! To upućuje na nesklad između vrijednosne orijentacije i stvarnog ponašanja.

Slični podaci dobiveni su i u analizi doživljaja pojedinih aspekata izbornih procesa. Nemamo potrebe ovdje navoditi pojedine rezultate, nego ćemo samo naglasiti određene psihološke osnove izborne aktivnosti i dati globalnu interpretaciju. U svom odnosu prema svijetu čovjek ima potrebu cjelovitog sagledavanja, odnosno teži određenim koherentnim cjelinama. On ima potrebu da pojedini elementi tog odnosa budu u međusobnom skladu i ravnoteži. Ovakva težnja čovjeka primijenjena na izborne procese značila bi da birač procjenjuje zborove birača kao demokratske, da smatra da izabrani predstavnici mogu utjecati u biračkim tijelima, da je važan izbor najboljih kandidata i da, svakako, birači mogu putem izbora djelovati na donošenje odluka u društvu. To bi se u rezultatima istraživanja trebalo pokazati u visokoj povezanosti između pojedinih mišljenja, i tada bismo mogli reći, da pojedinac ima konzistentan odnos prema izborima kao obliku političkog djelovanja. Na žalost, rezultati nisu u skladu s iznesenom teoretskom postavkom. Povezanost je vrlo niska ili je uopće nema. Interpretacija takve činjenice nije pozitivna za

⁷ isto.

ocjenu dosadašnjih izbornih procesa: tu se radi o nesistematskim odgovorima koji upućuju na nedefiniranost odnosa biračkog tijela prema izborima, što, uzimajući zajedno i motivacijsku osnovu izbornog ponašanja, kao i poznavanje kandidata, upućuje na to da je izborna aktivnost birača do sada bila slučajna, nesistematska i nedosljedna pojava.

Upravo ovi podaci pokazuju koliko je važno posvetiti odgovarajuću pažnju vrijednosnoj orijentaciji izbornih procesa i, svakako prije svega, povezati vrijednosnu orijentaciju sa stvarnim mogućnostima biračkog tijela da djeluje na ostvarivanju svojih interesa. U razradi delegatskog sistema, prvenstveno kao konkretne akcije, treba tražiti oblike djelovanja koji će mehanizme odlučivanja što uže povezati s interesima birača. Svakako da je tu potrebno i određeno idejno djelovanje, upozoravanje na zadatke i mogućnosti novih oblika odlučivanja, ali prije svega treba imati na umu da je najdjelotvorniji mehanizam socijalizacije s nekim novim oblicima sama društvena praksa. S plebiscitarnog pristupa izborima treba što prije prijeći na novo vrednovanje, koje i jest u osnovi delegatskog sistema, a to je što uže povezivanje interesa s procesima odlučivanja. »Građanska dužnost« je inkompatibilna sa samoupravnim izbornim procesima, koji se, što bi se trebalo podrazumijevati samo po sebi, osnivaju isključivo na interesnoj motivaciji.

Postizborna aktivnost

Ovaj dio izborne aktivnosti najduži je po trajanju (cijeli mandatni period) i, po našem mišljenju, daleko najvažniji u našem društvenom sistemu, ali ujedno i najmanje proučavan. Novi delegatski sistem, koliko god važnost ima u prve dvije, svoj pravi smisao, čini nam se, nalazi tek u ovoj fazi izbornih procesa.

Cijela ova faza predstavlja neprekidni kontinuitet interakcija u kojima ključnu ulogu ima izabrana delegacija, kao ona karika koja povezuje šire biračko tijelo i neposredne donosioce odluka u predstavničkm tijelima.

Ovdje smo suočeni s trima grupama problema, a u svakoj od njih delegacija ima vidljivu ulogu.

a) rad izabranih predstavnika

Izuzev novinske izvještaje u kojima se može pročitati problematika koja se razmatrala u pojedinom predstavničkom tijelu, eventualno aktivnost pojedinih odbornika (u smislu inicijative, pitanja, kritike) i na žalost, vrlo često, nemogućnost pojedinog tijela da donese pojedine odluke zbog nedostatka potrebnog broja prisutnih, ne postoje istraživanja koja bi se bavila proučavanjem te problematike. Ovdje nam, prema tome, ostaje da se rukovodimo osobnim impresijama i da naglasimo važnost ove aktivnosti kroz koju se neposredno ostvaruju zadaci cijelog izbornog procesa. Neprimjerena aktivnost izabranih predstavnika nužno dovodi do toga da netko drugi (najčešće stručne službe) rješava pojedine probleme koje je potrebno riješiti u određenom roku, a to dovodi do doživljaja po kojem netko drugi uzurpira prava samoupravnih tijela, što svakako sa svoje strane smanjuje i motivaciju za sudjelovanje u procesu

odlučivanja. Ne mislimo time reći da pojedini birokratski aparat rješava neke probleme i uzurpira prava pojedinih samoupravnih tijela zbog nužnosti donošenja određenih rješenja, nego samo naglasiti međuovisnost neprimjernog samoupravnog ponašanja i stvaranja centara moći izvan samoupravnih organa. S obzirom na takve odnose delegacija bi se trebala pojaviti kao neposredan kontrolor rada izabranog predstavnika, kao nosilac samoupravne komunikacije između biračkog tijela i predstavnika, odnosno kao ujedinitelj interesa biračkog tijela i širih društvenih interesa.

b) djelatnost zborova birača

Dosadašnje analize (koje su daleko od toga da bi bile sistematične, nego su prije na nivou usputnih zapažanja) pokazuju da zborovi birača nisu uspjeli okupiti znatniji broj građana, pa čak ni onda kada su se razmatrali neki problemi koji su zadirali u neposredne interese biračkog tijela. Neodgovarajuća prezentacija problematike, ponekad odsutnost mogućnosti da se stvarno na rješavanje i utječe, a prije svega neizgrađena samoupravna kultura, vjerojatno su osnovni uzroci takvog stanja. Uz to valja spomenuti da je i domet razmatranja pojedinih problema najčešće ostajao na nivou neposrednih, svakodnevnih interesa biračkog tijela, dok je šira društvena problematika bila zanemari-vana. Takvo je ponašanje razumljivo, ono samo potvrđuje našu tvrdnju da je potrebno upozoravati na povezanost pojedine vrste političkog ponašanja i rješavanja pojedinih problema, što znači i upozoravati na važnost odluka na širem društvenom planu za zadovoljenje potreba s kojima su birači svakodnevno suočeni. »Razmak« između zbora birača i predstavnika u tijelima iznad općinskih skupština i previše je velik a da bi sadržaj problematike koja se tamo razmatra mogao biti sastavni dio interakcija zbor birača-predstavnik.

Zadaća je delegacije da popuni tu prazninu u komunikaciji.

c) komunikacija predstavnika s biračima

Isto tako kao što postoje teškoća da zborovi birača kontroliraju i iniciraju rad svojih predstavnika, teškoće postoje i na drugoj strani, pogotovo ako se radi o predstavnicima u »višim« predstavničkim tijelima. Ako i pretpostavimo da izabrani predstavnici imaju dovoljno vremena, i prije svega želje, da stalno komuniciraju sa svojim izbornim tijelom, problem još uvijek ostaje nepripremljenost biračkog tijela na takvu suradnju, neusklađenost pojedinih interesa, i vrlo često, kratkoća vremena između postavljanja problema i donošenja odluke. I ovdje se delegacija pojavljuje kao ona karika koja povezuje te dvije, ponekad vrlo udaljene, točke izbornih procesa. S jedne strane usklađivanje interesa biračkog tijela, informiranje biračkog tijela o aktualnoj problematici i prihvaćanje povratnih informacija, a s druge strane neposredna komunikacija s izabranim predstavnikom vjerojatno su najvažniji zadaci delegacije. Vjerojatno možemo reći, a praksa bi to trebala potvrditi, da će rad delegacija biti krucijalan za novi izborni sistem, i prije svega za procese odlučivanja u našem društvu. Zato nam se i čini opravdanim da još jednom ponovimo da u našem društvu, pogotovo uvođenje mnogog delegatskog sistema, treba drukčije vrednovati pojedine faze izbornog procesa, težište treba dati na kontinuirane procese interakcije, a pojedini momenti kao što su kandidiranje i sam čin izbora samo su usputni elementi samoupravnih procesa.

Dosadašnji odnos biračkog tijela prema izbornim procesima vjerojatno je bio uvjetovan slijedećim razlozima:

Dugotrajnim plebiscitarnim karakterom, odnosno davanje podrške usvojenom putu razvoja našeg društva. Takav plebiscitarni karakter, koji je u određenom periodu imao svoje puno opravdanje (isto kao i u nedavnim izborima), ostavio je tragove u vrednovanju izbornih procesa, koji su im pristupali po inerciji, na stari način, premda su izbori, ne samo formalno, nego i sadržajno izgubili taj karakter. Promjene u prirodi izbornog sistema zahtijevaju vremena da ih birači prihvate kao sastavni dio svoje sfere političkog odlučivanja.

Drugi je razlog u prirodi našeg političkog, pa prema tome i izbornog sistema. Izborna odluka, po kojoj se bira predstavnik kao pojedinac koji će unutar opće prihvaćenog puta razvoja društva najbolje zastupati interese birača, samo je dio jednog kontinuiranog procesa, u kojem su birači sudionici političkog odlučivanja. Međutim, intencija takvog neposrednog uključivanja građana zahtjeva i svijest o mogućnosti djelovanja, ali i prilagodbu sistema današnja odluka u samoupravnom sistemu odlučivanja.

Treći razlog, koji se nadopunjuje s malo prije iznesenim, jest udaljenost izbornih posljedica, odnosno politike predstavničkih tijela od izbornog tijela. Specifičan samoupravni mehanizam našeg procesa društvenog upravljanja zahtijeva i neposredniji odnos biračkog tijela i same odluke, odnosno mogućnost verifikacije samoupravne akcije birača.

Da li delegatski sistem po svojim koncepcijama (jer praksa tek postoji pred nama) uspijeva razriješiti ove naznačene probleme? U dosadašnjem tekstu upozorili smo na one elemente cijelog procesa na koje bi, po našem mišljenju, trebalo staviti težište, kao i neke mogućnosti koje otvara delegatski sistem. Ovdje ćemo to sažeto ponoviti.

Buduća izborna aktivnost građana u velikoj mjeri ovisi o vrednovanju izbornih procesa, potrebno je sredstvima masovnih komunikacija i drugim oblicima djelovanja stalno upućivati na osnovne intencije delegatskog sistema, kako bi se prevladala dosadašnja vrednovanja, koja idu od »građanske dužnosti« do plebiscitarnog izjašnjavanja. U toj aktivnosti prijeko je potrebno upućivati na mogućnost djelovanja u pravcu zadovoljavanja svojih interesa kroz izborne procese, jer to je jedina prava osnova interesne motivacije, odnosno samoupravne aktivnosti.

Izborne procese potrebno je promatrati kao kontinuiranu aktivnost gdje su izbori samo jedna od faza, i to, po našem mišljenju, ne najvažnija. Težište je potrebno dati na permanentnu interakciju biračkog tijela i tijela koja donose, gdje posebno mjesto i ulogu ima delegacija, kao koordinator i nosilac kako inicijative tako i usklađivanja interesa.

Potrebno je, također, i zaoštriti pitanje odgovornosti izabраниh predstavnika, što pretpostavlja mogućnost praćenja njihove aktivnosti, pa prema tome i djelovanja na nju. Takvu ulogu praćenja trebala bi preuzeti delegacija.

IVAN ŠIBER

SOME CHARACTERISTICS OF PREVIOUS ELECTIONS AND THE DELEGATIONAL SYSTEM

(Summary)

The development of the electoral system in our society is the result of the search for optimum solutions, enabling the manifestation of the self-management activity. Initially, elections had the character of plebiscitary declarations; afterwards they involved a choice among candidates upholding a common programme, while today they have assumed the form of the delegational system.

These changes were not attended by a corresponding electoral behaviour of the voters, who either continued to regard the elections as a plebiscite or endorsed the value orientation of the election but failed to substantiate that acceptance by their activity. Conformist behaviour was also present to a considerable degree.

Electoral processes in our country can be conditionally divided into three stages: the pre-electoral, the electoral and the post-electoral stage. It is a continuous interaction between the electoral body, the delegations, the elected representative body. As opposed to electoral systems in parliamentary democracies, our system should be regarded as a complex entity, with the election being just one, and not the most important, stage.

The role of the delegation is to integrate the interests of the broader electorate and of the direct decision-makers in representative bodies; to reconcile the partial and the general interests of the society; to initiate the solutions of problems; and to supervise the activities of the elected representative.

If the delegational system is to accomplish all these tasks, the electoral body will have to be constantly made aware of the interrelation between their electoral activity and the possibilities of solving various problems.

Prevela Vesna Grbin